مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال پانزدهم، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، شمارهٔ پیاپی ۲۹

DOI: 10.22067/geography.v15i2.52520

بررسی نابرابری منطقه‌ای در شهرستان‌های استان خوزستان

محمدعلی فیروزی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران، نویسندهٔ مسئول)
m.alifiroozi@scu.ac.ir
مصطفی محمدی ده‌چشمه (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران)
modeh.upgeo@yahoo.com
صادق مختاری چلچه (دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران)
mokhtarisadegh68@gmail.com

صص ۲۴۰ ـ ۲۱۷

چکیده

اهداف: هدف اصلی این پژوهش، سنجش درجهٔ توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس برخی شاخص‌های توسعه با هدف دستیابی به میزان نابرابری‌های منطقه‌ای، همراه با ارائهٔ راهکارهایی برای کاهش توسعه‌نیافتگی مناطق است.
روش: رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر، توسعه‌ای- کاربردی و روش انجام آن، توصیفی- تحلیلی است. برای بررسی توسعهٔ منطقه‌ای استان خوزستان از ۱۰۴ مؤلفه استفاده شد و برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و درنهایت، رتبه‌بندی شهرستان‌ها از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکترا و مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند) بهره گرفته شد.
یافته‌ها/ نتایج: براساس تجزیه‌وتحلیلی که با استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکترا انجام شد، شهرستان‌های استان خوزستان از توسعه‌یافتگی متفاوتی برخوردار بودند. با استفاده از روش ادغام، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان و هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی، در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها ازلحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه قرار گرفته‌اند.
نتیجه‌گیری: استان خوزستان به‌عنوان یکی از استان‌های جنوب غربی کشور و به‌تبعیت از الگوی توسعه‌ای کشور، دچار مشکل تمرکزگرایی و نابرابری در بین

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۰ تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۰۲/۱۷

شاخص‌های توسعه است. برای رسیدن به توسعهٔ پایدار، رفع نابرابری‌ها، شکاف و تبعیض در نواحی داخلی آن امری ضروری است.
کلیدواژه‌ها: توسعه، نابرابری، مدل ادغام، استان خوزستان.

۱. مقدمه

توسعه، به‌معنای کوشش آگاهانهٔ نهادی‌شده و مبتنی‌بر برنامه‌ریزی برای ترقی اجتماعی و اقتصادی جوامع، ویژهٔ قرن بیستم است که از سال ۱۹۱۷ در شوروی سابق آغاز شد (زیاری، پرهیز و مهدنژاد، ۱۳۸۸، ص. ٤١٨). به‌نظر می‌رسد که در محافل عمومی توسعه را همزمان با انقلاب صنعتی در انگلستان و بعد از آن می‌دانند که تحولات عظیمی در دنیای بشریت به‌همراه داشت و به‌سرعت مناسبات انسان با محیط اطراف خود را برای رسیدن به حد اعلای رفاه و برتری تغییر داد (امانپور و علیزاده، ۱۳۹۲، ص. ٨٤). امروزه، مقولهٔ توسعه دغدغهٔ بسیاری از کشورها است (پوراصغر سنگاچین، صالحی و دیناروندی، ۱۳۹۱، ص. ٦). اصولاً توسعه به منزلهٔ تغییر بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه محسوب می‌شود و تحقق آن مستلزم ایجاد هماهنگی میان ابعاد گوناگون آن است. توسعه، جریانی چندبعدی است وزیربخش‌های متعددی چون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره دارد که شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری هرکدام به‌وجود آمده‌اند (تقوایی و صبوری، ۱۳۹۱، صص. ٥٤–٥٣). یکی از ارکان توسعه، جامعیت و یکپارچگی آن در رفع عدم تعادل‌های اقتصادی- اجتماعی در درون منطقه است (قنبری، برقی و حجاریان، ۱۳۹۰، ص. ٩٤). توسعه، همان رشد اقتصادی نیست؛ زیرا، توسعه جریانی چندبعدی است که در خود، تجدید سازمانی و جهت‌گیری متفاوت کل نظام اجتماعی را به‌همراه دارد. به‌عبارت‌ساده‌تر، می‌توان توسعه را رشد همراه با عدالت اجتماعی دانست (هادر[1]، ۲۰۰۳، ص. ۳). در کشورهای درحال‌توسعه، کیفیت زندگی مردم دستخوش نابرابری‌های زیادی است که در بسیاری از موارد به‌سرعت درحال‌افزایش است (شیخ بیگلو، تقوایی و وارثی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۰). بررسی نابرابری و وجوه آن در محدوده‌های جغرافیایی مختلف، از نشانه‌های مهم توسعه‌نیافتگی است؛ زیرا، درحقیقت، کشورهایی توسعه‌یافته شناخته می‌شوند که علاوه‌براینکه از شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی بالایی

1. Hadder

برخوردارند، توزیع درآمدها و امکانات نیز در آن جوامع نسبتاً عادلانه است؛ اما، در کشورهای توسعه‌نیافته هم مقادیر این شاخص‌ها پایین است و هم توزیع آن بسیار ناعادلانه است (یاسوری، ۱۳۸۸، ص. ۲۰۲). در بیشتر کشورهای درحال‌توسعه، یک یا دو منطقه و درنهایت، چند منطقه وضعیت مناسب خدمات عمومی و شکوفایی اقتصادی- اجتماعی دارند و نقش عمده‌ای در ایجاد درآمد و تولید ملی ایفا می‌کنند. این مطلب به بهای عقب‌نگه‌داشتن مناطق دیگر و افزایش شکاف و نابرابری بین مناطق و نواحی است (لطفی و شیبانی، ۱۳۹۱، ص. ۸). شهرستان‌های استان خوزستان به‌لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه در سطح مناسبی قرار ندارند؛ به‌گونه‌ای‌که برای برنامه‌ریزی مناسب جهت تخصیص بهینهٔ منابع، به شناخت میزان برخورداری شهرستان‌های استان از شاخص‌های توسعه نیازمندیم تا از این طریق بتوان با به‌کارگیری نیروها و ظرفیت‌های موجود در شهرستان‌ها، به توسعه‌ای متعادل و همه‌جانبه دست یابیم که رفاه و سعادت تمامی افراد را به‌همراه داشته باشد. سؤال اساسی که مطرح می‌شود این است که وضعیت سطح توسعه در بین شهرستان‌های استان چگونه است؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

تاکنون درزمینهٔ نابرابری‌های منطقه‌ای، شناسایی مناطق عقب‌مانده و رتبه‌بندی و سطح‌بندی در سطوح مختلف جغرافیایی، مطالعات متعددی با نگرش‌های مختلفی انجام شده‌اند که در ادامه، به نتایج برخی از این پژوهش‌ها اشاره خواهد شد. راماتو[1] (۲۰۰۷) با کاربرد روش تحلیل عاملی، به بررسی نابرابری‌های منطقه‌ای طی سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۰۰ در کشور غنا پرداخت. نتایج نشان داد که شکاف توسعه‌یافتگی مناطق شمالی کشور غنا بیشتر از مناطق جنوبی آن است. آنتونسکیو[2] (۲۰۱۲) در پژوهشی به شناسایی نابرابری‌های منطقه‌ای در رومانی پرداخت. وی برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از مدل تحلیل واریانس و پراکندگی استفاده کرد. نتایج نشان داد که ازنظر شاخص‌های اجتماعی و بهداشتی، تفاوت‌های چشمگیری بین بخارست، پایتخت رومانی، با دیگر مناطق این کشور بوده است. سالواتی، ونانزونی و کارلوکسی[3] (۲۰۱٦) در پژوهشی به ارزیابی نابرابری‌های منطقه‌ای براساس متغیرهای اجتماعی

1. Ramatu
2. Antonescu
3. Salvati, Venanzoni & Carlucci

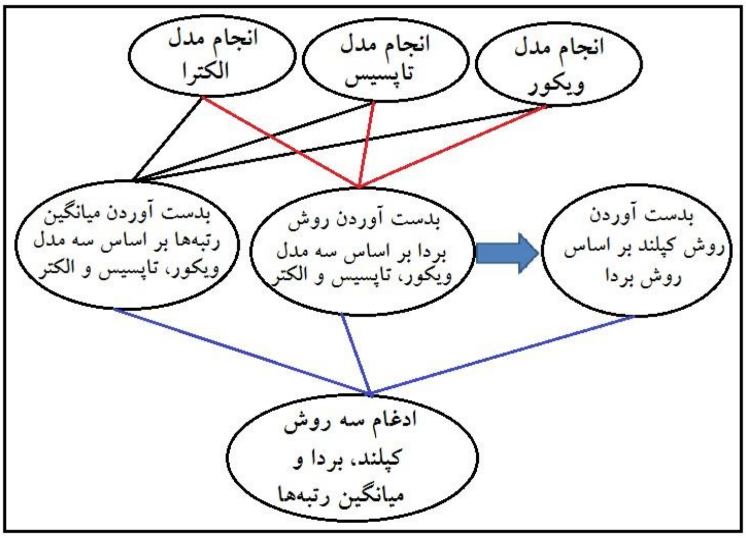
و اقتصادی در ایتالیا پرداختند. در این مطالعه، از سه شاخص رشد اقتصادی، توسعهٔ پایدار و کیفیت سرمایه‌های طبیعی برای ارزیابی نابرابری استفاده شد. تجزیه‌وتحلیل‌ها در سه حوزهٔ مختلف جغرافیایی (شمال، جنوب و مرکز) ۲۰ منطقهٔ اداری و ۱۰۳ استان نشان داد که توزیع فضایی سه شاخص به‌کاررفته در پژوهش نشان‌دهندهٔ نابرابری منطقه‌ای و داشتن الگوی فضایی متضاد در بین مناطق است. ابراهیم‌زاده، موسوی و کاظمی‌زاده (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران» به این نتیجه دست یافتند که نابرابری منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی بسیار زیاد است؛ به‌طوری‌که می‌توان گفت در ایران، مناطق مرکزی حدود سه برابر بیشتر از مناطق مرزی، توسعه‌یافته‌تر هستند. قائد رحمتی، مستوف الممالکی و براری (۱۳۹۲) در پژوهشی به تحلیل شاخص‌های توسعه و سطح‌بندی دهستان‌های استان یزد با استفاده از روش تحلیل عاملی پرداختند. براساس نتایج، دهستان‌های استان یزد ازلحاظ سطح توسعه‌یافتگی، تعادل نسبی مناسبی نداشتند. در بین این دهستان‌ها، دهستان‌های شیرکوه، میانکوه و فجر بیشترین سطح توسعه‌یافتگی را داشتند و دهستان‌های دستگردان، فراغه، مهرآباد، بهادران، اسفندار و چلگه دارای پایین‌ترین سطح توسعه‌یافتگی بودند. حسینی شه‌پریان، حسینی کهنوج و نعمتی (۱۳۹٤) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای استان خوزستان با استفاده از مدل تاپسیس فازی» به این نتیجه رسیدند که تفاوت‌ها و نابرابری‌هایی در سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان وجود دارد؛ به‌طوری‌که شهرستان اهواز، دزفول و ایذه در سطح توسعه‌یافته قرار داشته‌اند و شهرستان‌های هندیجان، اندیکا و هفتگل در سطح عدم برخورداری قرار گرفته‌اند.

هدف از انجام پژوهش حاضر علاوه‌بر بررسی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان نیز است تا دوگانگی بین شهرستان‌ها در این قسمت مشخص شود. پس از ارائهٔ مدلی مناسب، با آشکارساختن وضعیت توسعه‌یافتگی و دوگانگی بین شهرستان‌ها در بخش شاخص‌های توسعه، پیشنهادهایی درزمینهٔ نحوهٔ خدمات‌دهی به مناطق پرداخته ارائه شده است. آنچه این پژوهش را از پژوهش‌های انجام‌شده در گذشته مجزا می‌کند، بررسی سطح توسعه‌یافتگی با استفاده از ۱۰٤ شاخص است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳. ۱. روش تحقیق

رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر توسعه‌ای- کاربردی و روش انجام آن توصیفی- تحلیلی است که به تعیین و تحلیل سطوح توسعهٔ منطقه‌ای ۲٤ شهرستان استان خوزستان در سال ۱۳۹۲ پرداخته شده است. برای بررسی توسعهٔ منطقه‌ای استان خوزستان، از ۱۰٤ مؤلفه[1] در شاخص‌های اقتصادی، بهداشتی، ارتباطات، تأسیسات و خدمات، فرهنگی، آموزشی و اجتماعی جمعیتی که از سالنامهٔ آماری سال ۱۳۹۲ بهره برداری گرفته شده، استفاده گردیده است. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و درنهایت، رتبه‌بندی شهرستان‌ها از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکترا و مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند) استفاده شده است. همچنین، برای گویاترشدن وضعیت توسعه‌یافتگی، با استفاده از نرم‌افزار آرک جی.آی.اس.[2] شهرستان‌ها به پنج طیف توسعه‌یافته، نسبتاً توسعه‌یافته، درحال توسعه، نسبتاً محروم و محروم تقسیم شده‌اند و نقشهٔ سطح توسعهٔ شهرستان‌ها ترسیم شده است.

شکل ۱- مراحل انجام مدل ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

---

۱. هرچه متغیرهای مورداستفاده برای سنجش توسعهٔ منطقه‌ای شهرستان‌ها بیشتر باشند، پژوهش اعتبار بیشتری دارد؛ بنابراین، در پژوهش حاضر، از ۱۰٤ متغیر در بخش‌های مختلف استفاده شده است.

2. Arc GIS

۳. ۲. شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

برای انجام پژوهش حاضر درراستای اهدف مطرح‌شده، مؤلفه‌های توسعه با استفاده از منابع متعدد و نیز به‌سبب جامعیت نسبت به سایر تقسیم‌بندی‌ها و نگرش‌های متنوع درزمینهٔ توسعه، به هفت بخش تقسیم‌بندی شده‌اند که درقالب ۱۰۴ معیار فرعی به‌کار برده شده‌اند تا بتوان براساس دیدگاه توسعهٔ همه‌جانبه، به تحلیل نابرابری فضایی و سنجش سطح توسعهٔ مناطق به‌عنوان زیربنای برنامه‌های ملی اقدام کرد. درمورد بحث استانداردکردن شاخص‌ها یا اینکه درمورد تمام معیارهای فرعی ارزش آن‌ها یکسان شود، هر معیار را نسبت به جمعیت شهرستان خود محاسبه کرده‌ایم؛ برای مثال تعداد پزشک عمومی هر شهرستان را نسبت به جمعیت خود آن شهرستان محاسبه کرده‌ایم. درکل، تمامی معیارها به‌صورتی‌که ذکر شد، به‌طور همسان استفاده شده‌اند. در رابطه با جهت شاخص‌ها، سه معیار جمعیت فعال بیکار ازنظر اقتصادی، مساحت زمین بایر، تعداد طلاق جهت منفی دارند و برای بقیه شاخص‌ها جهت مثبت درنظر گرفته شده است.

جدول ۱- شاخص‌ها و زیرشاخص‌های توسعه

مآخذ: زیاری، سعیدی رضوانی و بقال صالح پور (۱۳۸۹)، ابراهیم‌زاده، و همکاران (۱۳۹۱)، نظری (۱۳۹۱)، تقوایی و شیخ‌بیگلو (۱۳۹۲)، امانپور و علیزاده (۱۳۹۲)، حسینی شه‌پریان و همکاران (۱۳۹٤)

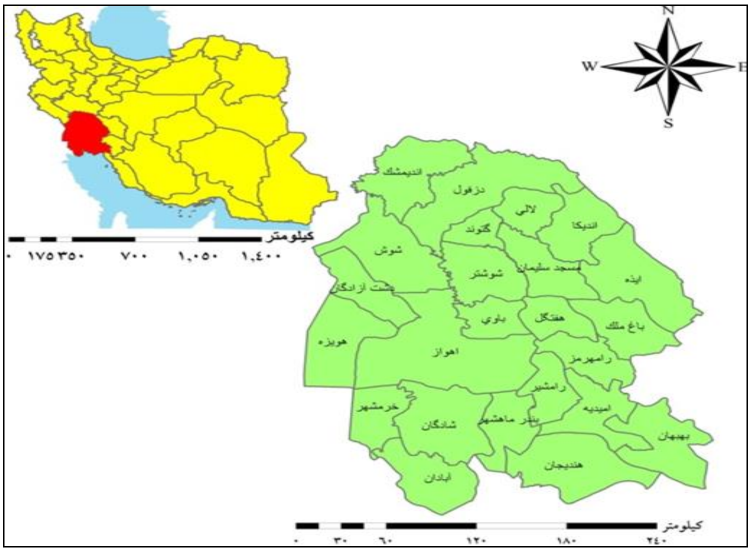
شاخص	کد	زیر شاخص	کد	زیر شاخص
اقتصادی	A۱	مشارکت اقتصادی	A۱٤	تعداد لیسانس
	A۲	قانونگذاران، مقامات عالی‌رتبه و مدیران	A۱۵	تعداد فوق‌لیسانس
	A۳	متخصصان	A۱٦	تعداد دکترا
	A٤	تکنسین‌ها و دستیاران	A۱۷	تعداد بانک
	A۵	کارمندان امور اداری و دفتری	A۱۸	تعداد سپرده‌ها
	A٦	کارکنان خدماتی، فروشندگان فروشگاه‌ها و بازارها	A۱۹	تعداد معادن در حال بهره‌برداری
	A۷	کارکنان ماهر کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری	A۲۰	تعداد کارگاه‌های صنعتی برحسب شهرستان ۱۳۹۰
	A۸	صنعتگران و کارکنان مشاغل مربوط	A۲۱	تعداد شرکت‌های تعاونی کشاورزی
	A۹	متصدیان، اپراتورها ماشین‌آلات و دستگاه‌ها، مونتاژکارها و رانندگان وسایل نقلیه	A۲۲	تعداد شرکت(تأمین نیاز تولیدکنندگان)
	A۱۰	کارگران ساده	A۲۳	تعداد شرکت(تأمین نیاز
	A۱۱	نرخ اشتغال کل	A۲٤	تعداد شرکت(تأمین نیاز صنوف
	A۱۲	جمعیت فعال بیکار ازنظر اقتصادی	A۲۵	بار تکفل
	A۱۳	کارکنان دولت برحسب وضعیت استخدام		

ادامه جدول ۱

بهداشتی	B۲۶	ضریب ازمایشگاه	B۳۳	ضریب مؤسسات درمانی
	B۲۷	ضریب داروخانه	B۳۴	ضریب تخت مدارس درمانی
	B۲۸	ضریب پرتونگار	B۳۵	ضریب مراکز بهداشتی درمانی شهری
	B۲۹	ضریب مراکز توانبخشی	B۳۶	ضریب مراکز بهداشتی درمانی
	B۳۰	تعداد مراکز اورژانس	B۳۷	ضریب مراکز بهداشتی درمانی شهری
	B۳۱	ضریب پزشک عمومی	B۳۸	تعداد روستاهای دارای خانه بهداشت
	B۳۲	ضریب متخصص	B۳۹	تعداد بهورز
ارتباطات	C۴۰	مجموع راه‌ها	C۴۷	نقاط روستایی دارای ارتباط تلفنی
	C۴۱	راه‌های آسفالته روستایی	C۴۸	تلفن‌های ثابت مسکونی
	C۴۲	راه حوزه شهری	C۴۹	تلفن همراه
	C۴۳	تعداد وسایل نقلیه عمومی درون‌شهری	C۵۰	دفتر پست و مخابرات روستایی
	C۴۴	تعداد پایانه	C۵۱	صندوق پست شهری
	C۴۵	تلفن‌های همگانی مشغول به کار شهری	C۵۲	صندوق پست روستایی
	C۴۶	تلفن‌های‌همگانی‌مشغول‌به‌کار راه دور	C۵۳	تعدادشرکت‌های‌تعاونی‌حمل‌ونقل فعال
آموزشی	D۵۴	تعداد باسوادان در جمعیت ۶ ساله و بیشتر ساکن در نقاط شهری ۱۳۹۰	D۶۲	تعداد آموزشگاه‌ها دوره راهنمایی
	D۵۵	تعداد باسوادان در جمعیت ۶ ساله و بیشتر ساکن در نقاط روستایی ۱۳۹۰	D۶۳	تعداد معلمین راهنمایی
	D۵۶	نسبت دانش آموزان دختر به پسر	D۶۴	تعدادکلاس‌آموزشگاه‌هادوره راهنمایی
	D۵۷	تعداد آموزشگاه دوران آمادگی	D۶۵	تعدادآموزشگاه‌هادوره‌آموزش متوسطه
	D۵۸	تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره آمادگی	D۶۶	تعداد معلمین دبیرستان
	D۵۹	تعداد آموزشگاه‌ها دوره آموزش ابتدایی	D۶۷	تعدادکلاس‌آموزشگاه‌ها دوره متوسطه
	D۶۰	تعداد معلمین ابتدایی	D۶۸	تعداد آموزش‌دهندگان سازمان نهضت سوادآموزی
	D۶۱	تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره آموزش ابتدایی		
فرهنگی	E۶۹	تعداد کتابخانه‌ها عمومی	E۷۵	تعدادمراجعین به کتابخانه‌های عمومی
	E۷۰	تعداد کتاب‌های موجود کتابخانه عمومی	E۷۶	تعداد مراجعین کانون پرورش فکری
	E۷۱	تعدادکانون‌پرورش‌فکری‌کودکان و نوجوانان	E۷۷	تعدادنمایشگاه‌های‌فرهنگی‌وهنری برپاشده
	E۷۲	تعداد کتاب‌های موجود کانون پرورش	E۷۸	تعداد بازدیدکنندگان از نمایشگاه
	E۷۳	تعداد اعضا کتابخانه‌های عمومی	E۷۹	تعداد مسجد
	E۷۴	تعداداعضای‌کانون‌های‌پرورش‌فکری‌ونوجوانان	E۸۰	تعداد حسینیه و تکیه
زیرساخت	F۸۱	تعداد روستای دارای برق	F۸۹	مساحت زمین بایر
	F۸۲	خانوارهای روستایی دارای برق	F۹۰	مساحت ساختمان تخریب‌شده
	F۸۳	تعداد انواع مشترکین برق(خانگی)	F۹۱	تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده
	F۸۴	تعداد انواع مشترکین برق(روشنایی معابر)	F۹۲	تعداد زمین‌های واگذارشده توسط سازمان مسکن و شهرسازی استان
	F۸۵	تعداد شهرهای گازرسانی شده	F۹۳	تعداد ایستگاه اتشنشانی
	F۸۶	تعداد روستاهای گازرسانی شده	F۹۴	تعداد پارک عمومی
	F۸۷	تعداد تصفیه‌خانه	F۹۵	تعداد خودرو حمل زباله
	F۸۸	پروانه‌های ساختمانی صادرشده برای احداث بنا مسکونی توأم با کارگاه در نقاط شهری	F۹۶	وسعت فضای سبز شهری
اجتماعی جمعیتی	G۹۷	بیمه	G۱۰۱	خدمات عمرانی
	G۹۸	تعداد محصلان استفاده‌کننده از خدمات آموزشی و فرهنگی	G۱۰۲	کمک‌هزینه ازدواج
	G۹۹	تعداد اعطای وام خودکفایی	G۱۰۳	تعداد طلاق
	G۱۰۰	تعداد اعطای وام قرض‌الحسنه	G۱۰۴	مجموع مهاجران واردشده

۳. ۳. معرفی محدودهٔ موردمطالعه

استان خوزستان با مساحتی حدود ٦۳٦۳۳/٦ کیلومترمربع، بین۲۹ درجه و ۵۷ دقیقـه تـا ۳۳ درجه و صفر دقیقه عرض شمالی و ٤۷ درجه و ٤۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی در جنوب غربی ایران واقع شده است. این استان از شمال غربی بـا اسـتان ایلـام، از شـمال بـا استان لرستان، از شمال شرقی و شرق با استان چهارمحال‌وبختیاری و کهگیلویه‌وبویراحمـد، از جنوب شرقی با استان بوشهر و از جنوب به خلیج‌فارس محـدود اسـت و از غـرب بـا کشـور عراق هم‌مرز است. خوزستان سرزمین هموار و کم‌عارضه‌ای است. با توجـه بـه اینکـه جلگـهٔ خوزستان از رسوبات نرم رودخانه‌ای است کـه از رشـته‌کـوه زاگـرس سرچشـمه مـی‌گیـرد، منطقه‌ای حاصل‌خیز است و یکی از مراکز عمدهٔ تغذیـه کشـور محسـوب مـی‌شـود. براسـاس آخرین تقسیمات اداری– سیاسی کشور، در سال ۱۳۹۱، استان خوزستان دارای ۲۷ شهرسـتان، ۷٦ شهر، ٦۷ بخش، ۱٤٤ دهستان بود.

شکل ۲– موقعیت جغرافیایی محدودهٔ موردمطالعه

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

٤. مبانی نظری تحقیق

در بسیاری از کشورها، مسئلهٔ نابرابری چالشی اساسی در مسیر توسعه است؛ به‌ویژه بـرای آن دسته از کشورهایی که قلمرو حاکمیت آن‌ها شامل مناطق جغرافیایی وسیعی می‌شود. ایـن

نابرابری‌ها تهدیدی جدی برای دستیابی به توسعهٔ متعادل و متوازن مناطق است و دستیابی به وحدت و یکپارچگی ملی را دشوار می‌کند. مردمی که در مناطق اطراف کشورها زندگی می‌کنند، معمولاً از کانون توجه برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه به‌دور هستند. این موضوع سبب می‌شود که سطح توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی آن‌ها تنزل یابد (نظم‌آفر و علی‌بخشی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۵). وجود این نابرابری‌ها سبب شده است که شکاف توسعه بین نواحی توسعه‌یافته و محروم روزبه‌روز بیشتر شود، عدالت اقتصادی و اجتماعی مفهوم خود را ازدست دهد، محرومیت نواحی محروم تداوم یابد و نواحی مرکزی امکانات را در خود متمرکز کنند. این امر نه‌تنها باعث رشد و توسعهٔ کشور نشده، بلکه روند کلی توسعه را نیز ناعادلانه‌تر و آهسته‌تر کرده است (زیاری و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۷٦).

٤. ۱. مکاتب و دیدگاه‌های توسعه

نوسازی: در شرایط سیاسی و اجتماعی متحول سال‌های دههٔ ۱۹۵۰، مکتب نوسازی به‌عنوان نخستین رهیافت توسعه مطرح شد. در این نظریه، اقتصاد جهانی عامل مهمی در توسعهٔ اقتصادی است.

دموکراسی: دموکراسی و شیوهٔ دستیابی به آن ازجمله موضوع‌های موردتوجه علمای مکتب نوسازی بوده است. باوجود تأکید نظریه‌پردازان مکتب نوسازی بر مؤلفهٔ دموکراسی، این مسئله نیز در همان فضای کلی نوسازی و در دامنهٔ رقابت با کمونیسم و درحقیقت، تقویت پیشبرد منافع آمریکا در جهان سوم قرار می‌گیرد.

وابستگی: نظریه‌های وابستگی به‌صورت عمده نشأت‌گرفته از اندیشه و نوشتهٔ پل باران[1] و در واپسین سال‌های دههٔ ۱۹۵۰ و نیز برآمده از تحلیل‌های ساختار گروهی از اقتصادانان آمریکای لاتین است.

مارکسیسم: به‌نظر مارکسیسم کلاسیک، توسعهٔ سرمایه‌داری دو عملکرد متناقض دارد. ازیک‌سو، با استثمار طبقهٔ کارگر سودهای جمع‌آوری‌شده را دراختیار تعدادی سرمایه‌دار قرار می‌دهد. ازسوی‌دیگر، زمینه‌ساز مبارزهٔ طبقه کارگر علیه نظام اقتصادی و سیاسی استثمار می‌شود.

1. Paul Baran

نظام جهانی: ازنظر والرشتاین[1]، نظام جهانی از قرن شانزدهم میلادی و با پیدایش سرمایه‌داری و روابط تولیدی خاص آن به‌وجود آمده است. پدیدآمدن نظام تولید انبوه، طبقهٔ کارگر و انباشت بی‌وقفهٔ سرمایه در اروپا، نیاز به گسترش فرایندهایی دارند که حاصل آن منجر به جهانی‌شدن سرمایه‌داری و درواقع، شکل‌گیری نظام جهانی می‌شود.

ساختاری وغیرمارکسیستی: این رهیافت از جهات متعددی با نگرش وابستگی مطابقت دارد و در زمینه‌های بسیاری نیز با رهیافت نومارکسیستی هم‌راستا است. به‌بیان‌دیگر، نظریه‌های ساختاری به مشکلات نهادینهٔ داخلی و خارجی در توسعهٔ اقتصادی توجه می‌کنند.(جدول ۲)

۵. یافته‌های تحقیق

۵. ۱. وزن‌دهی به شاخص‌ها با روش آنتروپی شانون

در این تحقیق، برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، ابتدا ماتریس تصمیم که مشتمل بر ۱۰٤ ستون (تعداد متغیرها) و با توجه به تعداد شهرستان‌ها در سال ۱۳۹۲، ۲٤ سطر (تعداد شهرستان) است، تشکیل شد. برای بیان اهمیت نسبی معیارها و شاخص‌های مورداستفاده باید وزن نسبی آن‌ها را تعیین کرد. در این پژوهش، برای وزن‌دهی به ۱۰٤ معیار انتخابی با استفاده از روش آنتروپی شانون وزن و اهمیت هرکدام از معیارها محاسبه شده است.(جدول ۳)

1. Wallerstein

جدول ۲- نظریه‌های مرتبط با توسعه

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

نظریه	ویژگی
نظریه تراوش گرایی (پخش،اشاعه)	طبق این نظریه توسعه کشورهای عقب‌مانده درگرو کمک‌های مادی و فرهنگی کشورهای پیشرفته و کسب عناصر لازم از آن‌ها است. در غیر این صورت توسعه‌نیافتگی نتیجه مقاومت در برابر این تقارب است.
مکتب نوسازی (متعارف)	اندیشمندان نوسازی جوامع را در دو گروه سنتی و مدرن قرار می‌دهند. جوامع سنتی از دیدگاه آنان مبتدی ، بسته ، مرتجع ، دارای نظام خانوادگی گسترده و بی‌سوادند. درواقع طرفداران مکتب نوسازی با توجه به سوابق شکورهای مدرن و پیشرفته امروزی معتقدند همان‌گونه که این جوامع این مراحل را پشت سر گذاشته‌اند کشورهای به تعبیر آنان سنتی نیز الزاماً باید آن را تجربه کنند.
نظریه‌های دوگانگی	تعدادی از نظریه‌پردازان مکتب نوسازی بر این عقیده‌اند که جوامع جهان سوم به دو بخش تقسیم می‌شوند که در مقابل هم قرار دارند و به‌طورکلی بخش اول برتر و متمایل به کشورهای صنعتی و بخش دوم که عقب‌مانده‌تر است بدوی و معیشتی است. اکثر نظریات طرح‌شده در زمینه دوگانگی ، به بعد اقتصادی و فنی قضیه تأکیددارند. مانند نظریه دوگانگی اقتصادی از بوکه و نظریه دوگانگی فناورانه که از سوی هیگنز طرح‌شده است.
نظریه قومی – شهری ردفیلد (۱۹٤۱)	ردفیلد جوامع را ازلحاظ تطورات اجتماعی به دودسته قومی و شهری تقسیم می‌کند. به اعتقاد رد فیلد ویژگی‌های گونه آرمانی یک جامعه قومی عبارت است از جامعه‌ای کوچک، منفرد، کم‌سواد، همگن و بااحساس شدید همبستگی گروهی درروش مای زندگی، مبتنی بر نظامی مستحکم که آن را فرهنگ می‌نامیم. دومین نوع جامعه‌ای که رد فیلد مطرح کرده جامعه شهری است و ویژگی‌های این جامعه را به‌طور واضح مناسب بیان نکرده مگر به‌صورت متضاد یا مخالف جامعه قومی .
نظریه اخلاق پروتستانی	در دهه ۱۹۵۰ نظریه‌های فرهنگی توسعه با نظریه‌های اقتصادی توسعه شدیداً رقابت می‌کرد دراین‌بین نظریه اخلاق پروتستانی ماکس و بر ابتدا در قالب نظریه انگیزه موفقیت دیوید مک کله مند به‌عنوان شرط قبلی ترقی و سپس در کسوت نظریه خانواده گرایی بی‌بندوبار ادوارد سی بانفیلد به‌عنوان مانع متجلی شد.
نظریه ساخت و رشد اقتصادی هوزلیتز (۱۹۵۳)	هوزلیتز انتقال از جامعه سنتی به مدرن را از طریق حذف الگوهای سنتی می‌داند بنابراین انتقال با حرکت از تداخل نقشه‌ای اقتصادی به‌سوی نقش‌های اختصاصی معین مشخص می‌شود.
نظریه مراحل رشد والت روستو(۱۹٦۰)	نظریه مراحل رشد روستو تحت تأثیر مکتب تکاملی شکل گرفت. اصول تاریخی نظریه روستو ضد مارکسیستی است. هدف این پویش یعنی بالاترین مرحله آن برخلاف مارکسیسم در چهارچوب سوسیالیسم یا کمونیسم جای ندارد ، بلکه در چهارچوب سرمایه‌داری توسعه‌یافته جای می‌گیرد.

جدول ۳- وزن معیارهای مختلف با استفاده از روش آنتروپی شانون

مأخذ: نگارندگان، ١٣٩٤

کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن
A۱	۰/۰۱۱۷	A۲۲	۰/۰۰۶۱	C۴۳	۰/۰۰۹۴	D۶۴	/۰۱۱۶	F۸۵	۰/۰۱۱۱
A۲	۰/۰۱۱۰	A۲۳	۰/۰۰۹۲	C۴۴	۰/۰۰۶۵	D۶۵	/۰۱۱۴	F۸۶	۰/۰۰۹۶
A۳	۰/۰۱۱۲	A۲۴	۰/۰۰۶۰	C۴۵	۰/۰۰۷۷	D۶۶	/۰۰۶۶	F۸۷	۰/۰۰۶۰
A۴	۰/۰۱۰۵	A۲۵	۰/۰۱۱۵	C۴۶	۰/۰۰۸۹	D۶۷	/۰۱۱۶	F۸۸	۰/۰۱۰۲
A۵	۰/۰۱۰۳	B۲۶	۰/۰۱۱۰	C۴۷	۰/۰۱۰۳	D۶۸	/۰۰۸۷	F۸۹	۰/۰۰۹۴
A۶	۰/۰۱۱۲	B۲۷	۰/۰۱۱۰	C۴۸	۰/۰۱۱۱	E۶۹	/۰۱۰۷	F۹۰	۰/۰۰۳۹
A۷	۰/۰۰۹۸	B۲۸	۰/۰۰۹۵	C۴۹	۰/۰۰۹۰	E۷۰	/۰۱۰۸	F۹۱	۰/۰۰۷۰
A۸	۰/۰۱۱۰	B۲۹	۰/۰۰۸۵	C۵۰	۰/۰۰۹۲	E۷۱	/۰۰۹۵	F۹۲	۰/۰۰۵۳
A۹	۰/۰۱۱۰	B۳۰	۰/۰۰۸۵	C۵۱	۰/۰۰۷۶	E۷۲	/۰۰۹۵	F۹۳	۰/۰۰۹۹
A۱۰	۰/۰۱۱۲	B۳۱	۰/۰۱۰۸	C۵۲	۰/۰۰۲۸	E۷۳	/۰۱۰۳	F۹۴	۰/۰۱۰۲
A۱۱	۰/۰۱۱۶	B۳۲	۰/۰۰۸۷	C۵۳	۰/۰۰۶۴	E۷۴	/۰۰۹۴	F۹۵	۰/۰۱۱۰
A۱۲	۰/۰۱۱۱	B۳۳	۰/۰۰۸۴	D۵۴	۰/۰۱۱۷	E۷۵	/۰۰۹۹	F۹۶	۰/۰۰۹۸
A۱۳	۰/۰۱۱۷	B۳۴	۰/۰۰۸۷	D۵۵	۰/۰۱۱۶	E۷۶	/۰۰۸۹	G۹۷	/۰۰۹۸
A۱۴	۰/۰۱۱۶	B۳۵	۰/۰۰۹۵	D۵۶	۰/۰۱۱۷	E۷۷	/۰۰۹۹	G۹۸	۰/۰۰۹۱
A۱۵	۰/۰۱۱۳	B۳۶	۰/۰۱۰۷	D۵۷	۰/۰۱۰۶	E۷۸	/۰۱۰۶	G۹۹	۰/۰۱۰۵
A۱۶	۰/۰۱۰۹	B۳۷	۰/۰۱۰۱	D۵۸	۰/۰۱۰۸	E۷۹	/۰۰۸۸	G۱۰۰	۰/۰۱۰۴
A۱۷	۰/۰۱۰۷	B۳۸	۰/۰۱۰۸	D۵۹	۰/۰۱۰۹	E۸۰	/۰۰۶۹	G۱۰۱	۰/۰۰۶۶
A۱۸	۰/۰۱۱۰	B۳۹	۰/۰۱۰۶	D۶۰	۰/۰۱۱۴	F۸۱	/۰۱۰۹	G۱۰۲	۰/۰۱۰۱
A۱۹	۰/۰۰۳۷	C۴۰	۰/۰۱۰۷	D۶۱	۰/۰۱۱۶	F۸۲	/۰۱۰۷	G۱۰۳	۰/۰۰۷۱
A۲۰	۰/۰۰۶۸	C۴۱	۰/۰۱۰۱	D۶۲	۰/۰۱۱۲	F۸۳	/۰۱۱۵	G۱۰۴	۰/۰۱۰۰
A۲۱	۰/۰۰۷۲	C۴۲	۰/۰۰۶۰	D۶۳	۰/۰۱۱۴	F۸۴	/۰۱۰۰	مجمع وزن ها=۱	

پس از تعیین وزن هریک از متغیرها با استفاده از روش آنتروپی شانون، با استفاده از مدل‌های مختلف (ویکور، تاپسیس و الکتر)[1] و مدل ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند)[2] سطح توسعه‌یافتگی ٢٤ شهرستان استان خوزستان در سال ١٣٩٢ براساس شاخص‌های انتخاب‌شده تعیین شد. ذکر این نکته لازم است که با توجه به آخرین تقسیمات سیاسی در سال ١٣٩١، استان خوزستان به ٢٧ شهرستان تقسیم شده است؛ اما با توجه به اینکه سه شهرستان جدید (کارون، حمیدیه و آغاجاری) ازنظر آمار و اطلاعات در سالنامهٔ آماری ١٣٩٢، هنوز از شهرستان‌های قبلی تفکیک نشده‌اند، در این پژوهش ٢٤ شهرستان بررسی شده است.

1 .Vikor, Topsis & Electric
2. Average Ratings, Borda & Copeland

۵. ۲. تکنیک ویکور

روش ویکور یکی از روش‌های حـل مسـئلۀ چنـدمعیاره اسـت. در مسـائلی بـا معیارهـای نامتناسب و ناسازگار که تصمیم‌گیرنده نیاز به انتخاب بهترین گزینه دارد، راه‌حـل نزدیکـی بـه راه‌حل ایده آل دارد و تمام گزینه‌ها مطابق با معیارها ارزیابی می‌شوند. همچنـین، در شـرایطی که فرد تصمیم‌گیرنده قادر به شناسایی و بیان برتری‌های یک مسئله در زمان شروع و طراحـی آن نیست، این روش می‌تواند به‌عنوان ابزار مؤثری برای تصـمیم‌گیری مطـرح شـود (عطـایی، ۱۳۸۹، ص. ۸۷).

جدول ٤- مقادیر سنجش و ارزیابی سطح کمی و کیفی پایداری توسعه از دیدگاه پرسکات آلن (ویکور)

مأخذ: پادروندی، ۱۳۹۲

ارزش ویکور	۰-۰/۲۰	۰/۲۰-۰/٤۰	۰/٤۰-۰/٦۰	۰/٦۰-۰/۸۰	۰/۸۰-۱
وضعیت برخورداری	کاملاً برخوردار	برخوردار	نیمه برخوردار	برخورداری کم	عدم برخورداری

۵. ۳. مدل تاپسیس

این روش از کاربردی‌ترین زیرمجموعه‌های چندمعیاره[1] اسـت (چـاکربورتی[2]، ۲۰۱۱، ص. ۵). که نخستین بار هوانگ و یون[3] در سال ۲۰۰۸ آن را مطرح کردند. کاربرد اصلی این روش هنگامی است که محقق به‌طور مستقیم و بدون هیچ‌گونه محاسبات ریاضی قبلی قضاوت خـود را اعمال می‌کند (اراسالان و تانسل[4]، ۲۰۰۱۱، ص. ۸۹۲). اساس این روش برپایـۀ نزدیکـی بـه راه‌حل ایده‌آل مثبت و دوری از راه‌حل ایده‌آل منفی است. این روش قابلیت ترکیب بـا روش‌های چند معیاره را دارد (سان[5]، ۲۰۱۰).

جدول ۵- مقادیر سنجش توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس مدل تاپسیس

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

ارزش تاپسیس	۱ – ۰/۸۰	۰/۸۰ – ۰/٦۰	۰/٦۰ – ۰/٤۰	۰/٤۰ – ۰/۲۰	۰/۲۰ – ۰
وضعیت توسعه	توسعه‌یافته	نسبتاً توسعه‌یافته	درحال‌توسعه	نسبتاً محروم	محروم از توسعه

1. MADM
2. Chakraborty
3. Hwang & Yoon
4. Erasalan & Tansel
5. Sun

۵. ٤. مدل الکتر

در اواخر دههٔ ۱۹۸۰، تکنیک الکتر مطرح شد و به‌عنوان یکی از فنـون چنـد معیـاره، بـه آن توجه شد (لطفی و شیبانی، ۱۳۹۲، ص. ۲۰). این روش محبوب‌ترین روش در اروپا و بـه‌ویژه در جامعـهٔ فرانسـوی‌زبـان اسـت (کـابلی[1]، ۲۰۰۹، ص. ٤٥). در ایـن روش، از مفهـوم تسـلط به‌صورت ضمنی استفاده می‌شود که گزینه‌ها به‌صورت زوجی با یکدیگر مقایسـه مـی‌شـوند و گزینه‌های مسلط و ضعیف (غالب و مغلوب) شناسایی می‌گردند و سپس، گزینه‌های ضعیف و مغلوب حذف می‌شوند. اساس این مفهوم، روابط رتبه‌بندی برتر است؛ یعنی لزوماً به رتبه‌بندی گزینه‌ها منتهی نمی‌شود؛ بلکه ممکن است گزینه‌هایی را حـذف کنـد (میرفخرالـدینی، فریـد و طحاری مهرجردی، ۱۳۹۰، ص. ۵۵).

جدول ٦- مقادیر سنجش توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس مدل الکتر

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

ارزش ویکور	۵۰ تا ۳۰	۳۰ تا ۱۰	۱۰ تا ۱۰-	۱۰- تا ۳۰-	۳۰- تا ۵۰-
وضعیت برخورداری	کاملاً برخوردار	برخوردار	نیمه برخوردار	برخورداری کم	عدم برخورداری

با توجه به تکنیک‌های مختلفی که ذکر شدند، ممکن است شهرستان‌های اسـتان خوزسـتان رتبه‌های متفاوتی به‌دست آورده باشند؛ برای مثال، می‌توان چنین اظهار کرد که شهرستان اهواز در برخورداری از شاخص‌های توسعه براساس مدل‌های ویکـور، تاپسـیس و الکتـر، بـه‌ترتیب رتبه‌های ۲۰، ١٤ و ۱۳ را کسب کرده است. دراین‌صورت، برای رفع تفاوت‌هـا و تعارض‌هـای به‌دست‌آمده و برای اجماع در رتبه‌بندی‌های گوناگون، از روش ادغام (روش میـانگین رتبـه‌ها، روش بردار و روش کپ‌لند) استفاده شده است. (جدول ۷)

۵. ۵. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان ازنظر توسعه با استفاده از روش میانگین رتبه‌ها

در این روش، برای هر گزینه، میانگین حسابی رتبه‌های به‌دست‌آمده از روش‌های مختلـف تصمیم‌گیری چند معیاره تعیین شده است؛ براین‌اساس، گزینه‌ها اولویت‌بندی می‌شوند. در ایـن روش، میانگین رتبه‌ها با استفاده از سه روش ویکور، تاپسیس و الکتر که در سال ۱۳۹۲ انجـام شده، برای شهرستان‌های استان خوزستان محاسبه گردیده اسـت و طبـق جـدول (۸)، نتـایج

1. Kabli

میانگین رتبه‌ها این‌گونه به‌دست‌آمده است که شهرستان‌های بهبهان، هفتگل و هندیجان ازلحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه، به‌ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفته‌اند و شهرستان‌های اندیکا، دزفول و باوی ازلحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه، در رتبه‌های آخر جای گرفته‌اند.(جدول ۸)

جدول ۷- رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکتر

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

شهرستان	مدل ویکور		شهرستان	مدل تاپسیس		شهرستان	مدل الکترا	
	ضریب توسعه	رتبه		ضریب توسعه	رتبه		ضریب توسعه	رتبه
بهبهان	۰/۱۱۷	۱	هفتگل	۰/٤۸۳	۱	هفتگل	۱۹	۱
باغملک	۰/۱٦۱	۲	هندیجان	۰/٤۷۰	۲	بهبهان	۱۷	۲
گتوند	۰/۲۰٤	۳	بهبهان	۰/٤٤٦	۳	هندیجان	۱٦	۳
رامهرمز	۰/۲٦۹	٤	لالی	۰/٤۳۸	٤	مسجدسلیمان	۱٥	٤
هفتگل	۰/۲۷٦	٥	مسجد سلیمان	۰/٤۰۳	٥	لالی	۱٤	٥
هندیجان	۰/۲۸۱	٦	دشت آزادگان	۰/۳۹۹	٦	اندیمشک	۸	٦
لالی	۰/۳۰۹	۷	امیدیه	۰/۳۹۸	۷	امیدیه	۷	۷
رامشیر	۰/۳۲٦	۸	آبادان	۰/۳۹۳	۸	دشت آزادگان	٥	۸
امیدیه	۰/۳۹۹	۹	باغملک	۰/۳۹۱	۹	گتوند	٤	۹
اندیمشک	۰/٤۰۰	۱۰	گتوند	۰/۳۸۷	۱۰	آبادان	۳	۱۰
شوشتر	۰/٤۲۸	۱۱	هویزه	۰/۳۸۳	۱۱	خرمشهر	۳	۱۰
آبادان	۰/٤٥۲	۱۲	رامهرمز	۰/۳۷۸	۱۲	باغملک	۰	۱۱
مسجد سلیمان	۰/٤٤۰	۱۳	رامشیر	۰/۳۷۷۱	۱۳	رامهرمز	-۱	۱۲
ایذه	۰/٤۷۳	۱٤	اهواز	۰/۳۷٦٦	۱٤	اهواز	-٤	۱۳
دشت آزادگان	۰/٤۸۲	۱٥	اندیمشک	۰/۳٦٦	۱٥	شوش	-۷	۱٤
خرمشهر	۰/٤۹۹	۱٦	خرمشهر	۰/۳٥۹	۱٦	هویزه	-۷	۱٤
شوش	۰/٥۰٤	۱۷	بندر ماهشهر	۰/۳٤٦	۱۷	شوشتر	-۸	۱٥
ماهشهر	۰/٥۲۱	۱۸	شوشتر	۰/۳۲۷	۱۸	رامشیر	-۸	۱٥
هویزه	۰/٥۲۳	۱۹	اندیکا	۰/۳۲۳	۱۹	اندیکا	-۸	۱٥
اهواز	۰/٥۲۸	۲۰	شوش	۰/۳۱٥	۲۰	بندر ماهشهر	-۹	۱٦
دزفول	۰/٥٤٥	۲۱	ایذه	۰/۳۱۱	۲۱	دزفول	-۱۱	۱۷
شادگان	۰/٦٤٦	۲۲	دزفول	۰/۳۰٦	۲۲	ایذه	-۱٥	۱۸
باوی	۰/۷۰٥	۲۳	شادگان	۰/۲۸۷	۲۳	باوی	-۱٦	۱۹
اندیکا	۰/۷۰۸	۲٤	باوی	۰/۲۸۱	۲٤	شادگان	-۱۷	۲۰

جدول ۸- میانگین رتبه‌ها براساس روش ویکور، تاپسیس و الکترا

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفت	هندیجا	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوشتر	آبادان
ویکور	۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
تاپسیس	۳	۹	۱۰	۱۲	۱	۲	٤	۱۳	۷	۱٥	۱۸	۸
الکترا	۲	۱۱	۹	۱۲	۱	۳	٥	۱٥	۷	٦	۱٥	۱۰
میانگین	۲	۷/۳	۷/۳	۹/۳	۲/۳	۳/۷	٥/۳	۱۲	۷/۷	۱۰/۳	۱٤/۷	۱۰
رتبه	۱	٥	٥	۸	۲	۳	٤	۱۲	٦	۱۱	۱٤	۱۰
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	بندر ماهشر	هویزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
ویکور	۱۳	۱٤	۱٥	۱٦	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲٤
تاپسیس	٥	۲۱	٦	۱٦	۲۰	۱۷	۱۱	۱٤	۲۲	۲۳	۲٤	۱۹
الکترا	٤	۱۸	۸	۱۰	۱٤	۱٦	۱٤	۱۳	۱۷	۲۰	۱۹	۱٥
میانگین	۷/۳	۱۷/۷	۹/۷	۱٤	۱۷	۱۷	۱/۷	۱٥/۷	۲۰	۲۱/۷	۲۲	۱/۳
رتبه	٥	۱۷	۹	۱۳	۱٦	۱٦	۱٤	۱٥	۱۹	۱۷	۲۰	۱۸

٥. ٦. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان ازنظر توسعه با استفاده از روش بردا

این روش براساس قاعدهٔ اکثریت است. برای پیاده‌سازی این روش باید ماتریسی بـه ابعـاد m*m تشکیل شود که m تعداد گزینه‌ها است. گزینه‌های مورداستفاده بـه‌صـورت زوجـی بـا یکدیگر مقایسه می‌شوند. اگر گزینهٔ a توسط روش‌های به‌کاررفتـه‌شـده بـرای اولویـت‌بنـدی، تعداد بالاتری نسبت به گزینهٔ b اولویت پیدا کرده باشد، در خانهٔ مربوط بـه آن‌هـا در مـاتریس حرف m و درغیراین‌صورت در ماتریس حرف x درج می‌شود. در ایـن روش، اولویـت‌بنـدی نهایی گزینه‌ها براساس تعداد بردها (m) در هر سطر انجام می‌شود که بـا حـرف c نشـان داده می‌شود (طواری، سوخکیان و میرنژاد، ۱۳۸۷). با توجه به روش بردا طبق جـدول (۹)، هریـک از شهرستان‌ها دوبه‌دو با یکـدیگر مقایسـه شـده‌اند و سـپس، بـا توجـه بـه جـدول (۱۰)، بـه رتبه‌بندی آن‌ها می‌پردازیم. طبق جدول (۱۰)، شهرستان‌هـای هفتگـل، بهبهـان و هنـدیجان در بالاترین سطح برخورداری قرارگرفته‌اند.

جدول ۹- نتایج مقایسات زوجی و تعداد بردوباخت‌های هر عامل با توجه به تکنیک کپ‌لند

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفتگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوشتر	آبادان	مسجد	ایذه	دشت	خرمشهر	شوش	بندر	هویزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا	
بهبهان		M	M	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۲
باغملک	X		M	M	X	X	X	M	X	M	M	X	X	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
گتوند	X	X		M	X	X	X	M	X	X	M	M	X	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
رامهرمز	X	X	X		X	X	X	M	X	M	M	X	X	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
هفتگل	M	M	M	M		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۲
هندیجا	X	M	M	M	X		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۲
لالی	X	M	M	M	X	X		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۲
رامشیر	X	X	X	X	X	X	X		X	M	M	X	X	M	X	M	M	M	X	M	M	M	M	M	۱
امیدیه	X	M	M	M	X	X	X	M		M	M	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
اندیم	X	X	X	X	X	X	X	X	X		M	M	X	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
شوشتر	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	M	X	X	M	M	X	X	M	M	M	M	۷
آبادان	X	M	X	M	X	X	X	M	X	X	M		X	M	X	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
مسجد	X	M	M	M	X	X	X	M	M	M	M	M		M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
ایذه	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		M	X	X	X	X	X	M	M	M	X	٤
دشت	X	M	M	M	X	X	X	M	X	M	M	M	X	X		M	M	M	M	M	M	M	M	M	۱
خرمشه	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X	M	X		M	M	M	M	M	M	M	M	۱
شوش	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X		M	X	X	M	M	M	M	٦
بندرماه	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X	X		X	X	M	M	M	M	٥
هویزه	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X	M	X	X	M	X	X	X	M		X	M	M	M	M	۸
اهواز	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X	M	X	X	M	M	M		M	M	M	M	۹
دزفول	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		M	M	X	۲
شادگان	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		M	X	۱
باوی	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	۰
اندیکا	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	M	X	X	X	X	X	X	M	M	M		٤
	۱	۸	۸	۱	۰	۲	۳	۱	٥	۱	۱	۹	٤	۱	۷	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۱	

جدول ۱۰- رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس روش بردا

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفتگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوشتر	آبادان
بردا	۲۲	۱۵	۱٤	۱۳	۲۳	۲۱	۲۰	۱۱	۱۸	۱۲	۷	۱٤
رتبه	۲	۸	۹	۱۰	۱	۳	٤	۱۲	٦	۱۱	۱٦	۹
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	بندر ماهشهر	هویزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
بردا	۱۹	٤	۱٦	۱۰	٦	٥	۸	۹	۲	۱	۰	٤
رتبه	٥	۱۹	۷	۱۳	۱۷	۱۸	۱٥	۱٤	۲۰	۲۱	۲۲	۱۹

۵. ۷. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان ازنظر توسعه با استفاده از مدل کپ‌لند

این روش با پایان روش بردا آغاز می‌گردد. این روش نه‌تنها فقط تعداد بردها، بلکـه تعـداد باخت‌ها را نیز برای هر گزینه درنظر می‌گیرد. رتبه‌ای که کپ‌لند به هر گزینه می‌دهد، براسـاس کم‌کردن تعداد بردها ($\sum C$) از تعداد باخت‌ها ($\sum R$) به‌دست می‌آید (سلطان‌حسینی، سلیمی، سلیمی و لطفی، ۱۳۹۲، ص. ۷۲). براساس تکنیک کپ‌لند، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان و هندیجان در بالاترین میزان برخورداری و شهرستان‌هـای دزفـول، شـادگان و بـاوی در پایین‌ترین سطح برخورداری قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۱- الویت‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس روش کپ‌لند

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفتگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوشتر	آبادان
$\sum C$	۲۲	۱۵	۱٤	۱۳	۲۳	۲۱	۲۰	۱۱	۱۸	۱۲	۷	۱٤
$\sum R$	۱	۸	۸	۱۰	۰	۲	۳	۱۲	۵	۱۰	۱٦	۹
$\sum C-\sum R$	۲۱	۷	٦	۳	۲۳	۱۹	۱۷	−۱	۱۳	۲	−۹	۵
رتبه	۲	۸	۹	۱۱	۱	۳	٤	۱۳	٦	۱۲	۱۷	۱۰
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	بندر ماهشهر	هویزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
$\sum C$	۱۹	٤	۱٦	۱۰	٦	۵	۸	۹	۲	۱	۰	٤
$\sum R$	٤	۱۹	۷	۱۳	۱٦	۱۸	۱٤	۱٤	۲۱	۲۲	۲۳	۱۹
$\sum C-\sum R$	۱۵	−۱۵	۹	−۳	−۱۰	−۱۳	−٦	−۵	−۱۹	−۲۱	−۲۳	−۱۵
رتبه	۵	۲۰	۷	۱٤	۱۸	۱۹	۱٦	۱۵	۲۱	۲۲	۲۳	۲۰

۵. ۸. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان ازنظر توسعه با استفاده از روش ادغام

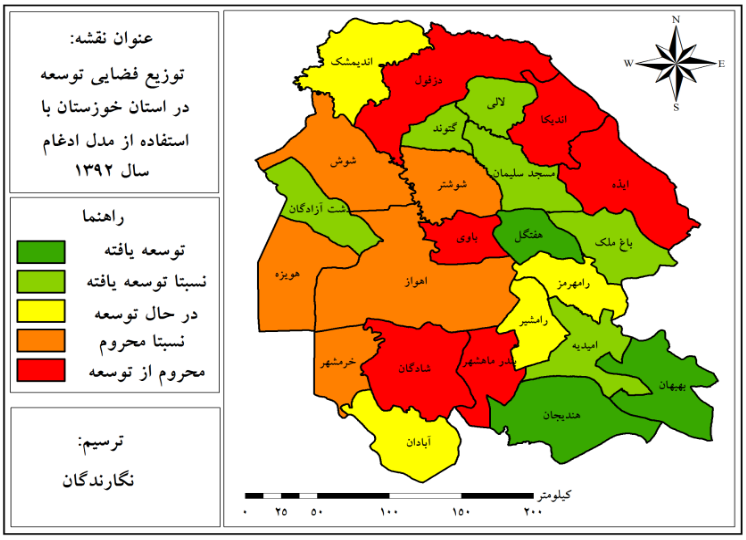
ادغام نتایج حاصل از سه روش، میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند است. در این مرحلـه، بایـد با توجه به سه راهبرد الویت‌بندی (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند) از یک رتبه‌بندی جزئـی بـه اجتماع دست یافت. پس از آنکه رتبه‌بندی شـاخص‌های مـوردنظر بـه کمـک هـر سـه روش میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند به‌دست آمد، نتایج سه روش را با یکدیگر تلفیق می‌کنیم و برای هر منطقه میانگین می‌گیریم. درنهایت، هریک از مناطق را با توجـه بـه نتـایج حاصـل از روش

ادغام رتبه‌بندی می‌کنیم و رتبهٔ نهایی آن را در سطوح برخورداری به‌دست می‌آوریم. طبق جدول (۱۲)، براساس روش ادغام، شهرستان‌های استان خوزستان در سطوح مختلف برخورداری قرار گرفته‌اند و شهرستان‌های هفتکل، بهبهان، هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها ازلحاظ برخورداری شاخص‌های توسعه قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۲- نتایج نهایی حاصل از روش ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفتکل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوشتر	آبادان
کپ	۲	۸	۹	۱۱	۱	۳	٤	۱۳	٦	۱۲	۱۷	۱۰
بردا	۲	۸	۹	۱۰	۱	۳	٤	۱۲	٦	۱۱	۱٦	۹
میانگین	۲	۷/۳	۷/۳	۹/۳	۲/۳	۳/۷	٥/۳	۱۲	۷/۷	۱۰/۳	۱٤/۷	۱۰
ادغام	۲	۷/۸	۸/٤	۱۰/۱	۱/٤	۳/۲	٤/٤	۱۲/۳	٦/٦	۱۱/۱	۱٥/۹	۹/۷
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	بندر ماهشهر	هویزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
کپ لند	٥	۲۰	۷	۱٤	۱۸	۱۹	۱٦	۱٥	۲۱	۲۲	۲۳	۲۰
بردا	٥	۱۹	۷	۱۳	۱۷	۱۸	۱٥	۱٤	۲۰	۲۱	۲۲	۱۹
میانگین	۷/۳	۱۷/۷	۹/۷	۱٤	۱۷	۱۷	۱٤/۷	۱٥/۷	۲۰	۲۱/۷	۲۲	۱۹/۳
ادغام	٥/۸	۱۸/۹	۷/۹	۱۳/۷	۱۷/۳	۱۸	۱٥/۲	۱٤/۹	۲۰/۳	۲۱/٦	۲۲/۳	۱۹/٤

شکل ۳- توزیع فضایی سطوح برخورداری شهرستان‌های استان خوزستان با استفاده از مدل ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٤

٦. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از دیرباز، توسعه هم‌زمان با تصمیم و تفکر بشر برای ارتقای سطح کیفیت زندگی در تمامی عرصه‌ها با انسان همراه بوده است. برای شناخت تفاوت سطح توسعه نـواحی لـازم اسـت کـه ابتدا وضعیت موجود هر ناحیه بررسی شود تا بتوان در مرحلهٔ بعدی علل تفاوت‌ها را شناخت و درراستای کـاهش یـا ازمیـان‌بـردن آن‌هـا اقـدام بـه برنامـه‌ریـزی ناحیـه‌ای کـرد. مجموعـه شاخص‌های توسعه را می‌توان با توجه به جنبه‌های مختلـف آن بـه چنـد دسـته تقسـیم کـرد؛ ازجمله شاخص‌های اقتصادی، شاخص‌های زیربنایی، شـاخص‌هـای آموزشـی، شـاخص‌هـای بهداشتی و غیره. آنچه اهمیت دارد این است که این شاخص‌ها بتوانند سطح زنـدگی مـادی و معنوی جمعیت یک ناحیه را به‌خوبی نشان دهند و درصورت لزوم، تفاوت‌های زیرناحیه‌ای را نیز مشخص کنند. هدف اصلی این پژوهش تحلیل سطح توسعهٔ منطقـه‌ای در شهرسـتان‌هـای استان خوزستان در سال ۱۳۹۲ است. بدین‌منظور برای مشـخص‌کـردن سـطح توسـعه‌یـافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، از ۱۰٤ شاخص توسعه در سـطح ٢٤ شهرسـتان بـا اسـتفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکتر و مدل ادغام (میانگین رتبه‌هـا، روش بـردا و مـدل کـپ‌لنـد) استفاده شده است تا میزان توسعه‌یـافتگی و رتبـه‌بنـدی هـر شهرسـتان مشـخص شـود. بـرای شناسایی معیارهای مؤثر و اختصاص اوزان به هریک از آن‌ها براساس روش آنتروپـی شـانون، وزن‌های معیارها تعیین شد. پس از تعیـین وزن نهـایی و تجزیـه‌وتحلیل آن‌هـا، بـا اسـتفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکتر و درنهایت نتیجه‌گیری نهایی حاصـل از سـه روش ازطریـق مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند) صورت گرفته است. با توجه به مـدل ویکـور، دو شهرستان بهبهان و باغملک در طبقهٔ کاملـاً برخـوردار و سـه شهرسـتان شـادگان، بـاوی و اندیکا در طبقهٔ کم‌برخوردار قرار گرفته‌اند. براسـاس مـدل تاپسـیس، شهرسـتان‌هـای هفتگـل، هندیجان، بهبهان، لالی و مسجدسلیمان در ردهٔ شهرستان‌های درحال‌توسـعه جـای گرفته‌انـد و شهرستان‌های دشت آزادگان، امیدیه، آبادان، باغملک، گتوند، هویزه، رامهرمز، رامشـیر، اهـواز، اندیمشک، خرمشهر، بندر ماهشهر، شوشـتر، انـدیکا، شـوش، انـدیکا، شـوش، ایـذه، دزفـول، شادگان و باوی، در ردهٔ شهرستان‌هـای نسـبتاً محـروم قـرار گرفته‌انـد. براسـاس مـدل الکتـر، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان، هندیجان، مسجدسـلیمان و لـالی، در طبقـهٔ برخـوردار و چهـار شهرستان دزفول ایذه، هویزه و شادگان در طبقهٔ کم برخوردار قرار گرفته‌انـد. بـا تلفیـق نتـایج

نهایی حاصل از این سه روش (ویکور، تاپسیس و الکتر) با روش ادغام، شهرستان‌های استان در سطح‌های مختلف توسعه‌یافتگی طبقه‌بندی شده‌اند که شهرستان‌های هفتگل، بهبهان، هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها، ازلحاظ برخورداری شاخص‌های توسعه قرارگرفته‌اند.

نتایج این پژوهش درزمینهٔ بررسی سطح توسعه‌یافتگی با نتایج سایر پژوهش‌ها که در بخش پیشینهٔ پژوهش به آن‌ها اشاره شد، همخوانی دارد. تمامی پژوهش‌های یادشده این موضوع را تأیید می‌کنند که نبود توزیع عادلانهٔ خدمات و امکانات و همچنین، فقدان برنامه‌ریزی دقیق برای توسعهٔ مناطق، نابرابری منطقه‌ای و نبود توسعهٔ یکپارچه را به‌وجود می‌آورند. همچنین، برای پی‌بردن به نابرابری‌های منطقه‌ای و ازبین‌بردن این نابرابری‌ها، سطح‌بندی مناطق ازنظر توسعه‌یافتگی ضروری است. با شناخت نابرابری‌های منطقه‌ای و رتبه-بندی آن‌ها در سطح منطقه می‌توان مدیریت بهتری بر مناطق داشت و با توجه به راهکارهایی همچون ایجاد مناطق برنامه‌ریزی در سطح استان و شهرستان، اعمال سیاست‌ها و برنامه‌های از پایین به بالا (با توجه به اینکه بیشترین تصمیم‌گیری‌ها در استان خوزستان در شهرستان اهواز انجام می‌شود، باید این‌گونه سیاست‌های تمرکزگرا کمتر شود) و توجه ویژه به فرصت‌ها و محدودیت‌های هرشهرستان از جمله مواردی هستند که می‌توانند به کاهش نابرابری در سطح استان خوزستان کمک کنند.

کتابنامه

۱. ابراهیم‌زاده، ع.، اکبری، م، و موسوی، ع. (۱۳۹۲). تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه و وضعیت‌سنجی نماگرهای آن در استان خوزستان. *فصلنامهٔ علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی*، *۱۳*(۴۱)، ۷۶-۷۵.

۲. ابراهیم‌زاده، ع.، موسوی، م.، و کاظمی زاده، ش. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان‌مرزی و مرکزی ایران. *فصلنامهٔ ژئوپلیتیک*، *۸*(۱)، ۲۳۵-۲۱۴.

۳. امانپور، س.، و علیزاده، ه. (۱۳۹۲). ارزیابی شاخص‌های توسعهٔ پایدار در استان کرمانشاه با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل سلسه‌مراتبی فازی FAHP.. *فصنامهٔ جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای*، *۳*(۹)، ۹۶-۸۳.

٤. پادروندی، ب. (۱۳۹۲). *بررسی و سطح‌بندی وضعیت پایداری توسعه در شهرستان‌های استان لرستان* (پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

۵. پوراصغرسنگاچین، ف.، صالحی، ا.، دیناروندی، م. (۱۳۹۱). سنجش سطح توسعه‌یافتگی استان‌های کشور با رویکرد تحلیل عاملی. *مجلهٔ علمی- پژوهشی آمایش سرزمین*، *٤*(۲)، ٢٦-۵.

٦. تقوایی، م.، و شیخ‌بیگلو، ر. (۱۳۹۲). ابداع و معرفی مدل RALSPI: مدلی جدید جهت ارزیابی گزینه‌ها و سنجش سطح توسعهٔ سکونتگاه‌ها. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، *٤*(١٦)، ۱-۲۲.

۷. تقوایی، م.، و صبوری، محمد. (۱۳۹۱). تحلیل تطبیقی سطح و میزان توسعه‌یافتگی اجتماعی شهرستان‌های استان هرمزگان. *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، *۲۳* (۲)، ٦٨-۵۳.

۸. حسینی شه‌پریان، ن.، حسینی کهنوج، ر.، و نعمتی، م. (۱۳۹٤). تحلیلی بر ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای (نمونهٔ موردی: استان خوزستان). *فصلنامهٔ علمی- پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، *۷*(۳)، ۱۸٦-١٦٥.

۹. زیاری، ک.، پرهیز، ف.، و مهدنژاد، ح. (۱۳۸۸). مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری. چابهار: انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.

۱۰. زیاری، ک.، سعیدی رضوانی، ن.، و بقال صالح‌پور، ل. (۱۳۸۹). سنجش درجهٔ توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان‌شرقی. *فراسوی مدیریت*، *۳*(۱۲)، ۹۵-۷۵.

۱۱. سلطان حسینی، م.، سلیمی، م.، سلیمی، م.، و لطفی، م. (۱۳۹۲). اولویت‌بندی اثرات اجتماعی و اقتصادی اماکن ورزشی بر محیط شهری (مطالعهٔ موردی: شهر یزد). *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، *٤*(١٦)، ۸۸-٦۵.

۱۲. شیخ بیگلو، ر.، تقوایی، م.، و وارثی، ح. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی محرومیت و نابرابری‌های توسعه در شهرستان‌های ایران. *فصلنامهٔ علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، *۱۲*(١٦)، ۲٤۵-۲۱۵.

۱۳. طواری، م.، سوخکیان، م.، و میرنژاد، ع. (۱۳۸۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهره‌وری نیروی انسانی با استفاده از تکنیک MCDM (مطالعهٔ موردی: یکی از شرکت‌های تولیدی پوشاک جین در استان یزد). *مدیریت صنعتی*، *۱*(۱)، ۸۸-۷۱.

۱٤. عطایی، م. (۱۳۸۹). *تصمیم‌گیری چندمعیاره*. شاهرود: دانشگاه صنعتی شاهرود.

۱۵. قائد رحمتی، ص.، مستوف الممالکی، ر.، و براری، م. (۱۳۹۲). تحلیل شاخص‌های توسعه و سطح بندی دهستان‌های استان یزد. *جغرافیا و توسعه*، *۱۱*(۳۰)، ۸٦-۷۱.

۱۶. قنبری، ی.، برقی، ح.، و حجاریان، ا. (۱۳۹۰). تحلیل سطوح برخورداری دهستان‌های شهرستان اصفهان. *فصلنامهٔ روستا و توسعه*، *۱۴*(۳)، ۱۱۲-۹۳.
۱۷. لطفی، ص.، و شیبانی، م. (۱۳۹۲). ارائهٔ مدلی تلفیقی جهت رتبه‌بندی توسعهٔ منطقه‌ای (مطالعهٔ موردی: بخش بهداشت و درمان استان مازندران). *نشریهٔ تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، *۱۳*(۲۸)، ۳۰-۷.
۱۸. میرفخرالدینی، ح.، فرید، د.، و طحاری مهرجردی، م. (۱۳۹۰). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود کیفیت خدمات بهداشتی و درمانی با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چندشاخصه (مطالعهٔ موردی: مرکز بهداشتی و درمانی شهرستان یزد). *مدیریت سلامت*، *۱۴*(۴۳)، ۶۲-۵۱.
۱۹. نظری، س. (۱۳۹۲). *سنجش توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان* (پایان‌نامهٔ منتشرنشدهٔ کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری). دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
۲۰. نظم‌فر، ح.، و علی‌بخشی، آ. (۱۳۹۳). سنجش نابرابری فضایی توسعه‌یافتگی ناحیه‌ای (مطالعهٔ موردی: استان خوزستان). *مجلهٔ علمی- پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی*، *۴*(۳)، ۹۹-۱۱۴.
۲۱. یاسوری، م. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت نابرابری منطقه‌ای در استان خراسان رضوی. *جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، *۷*(۱۲)، ۲۲۳-۲۰۱.
22. Antonescu, D. (2012). Identifying regional disparities in Romania: A convergence process perspective in relation to European Union's territorial structures. *Procedia Economics and Finance*, *3*, 1148-1155.
23. Chakraborty, S. (2011). Applications of the MOORA method for decision making in manufacturing environment. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 54*, 1155-1166.
24. Chen, T. Y., & Tsao, C. Y. (2008). The interval valued fuzzy TOPSIS method and experimental analysis. *Fuzzy Sets and Systems, 159*(11), 1410–1428.
25. Eraslan, E., & Tansel, I. C. Y. (2011). A multicriteria approach for determination of investment regions: Turkish case. *Industrial Management & Data Systems*, *111*(6), 890-909.
26. Hadder, R. (2003). *Development geography*. London: Routledge.
27. Kabli, M. (2009). *A multi-attribute decision making methodology for selecting new R&D projects portfolio with a case study of Saudi oil refining industry* (Unpublished doctoral dissertation).University of Nottingham, Nottingham.
28. Ramatu, M, (2007). Regional Disparities in Ghana: Policy Options and Public Investment Implications. University of Ghana, International Food Policy Research Institute, Vol 11.1-32.
29. Salvati, L., Venanzoni, G., & Carlucci, M. (2016). Towards (spatially) unbalanced development? A joint assessment of regional disparities in

socioeconomic and territorial variables in Italy. *Land Use Policy*, *51*, 229-235.

30. Sun Chia, C. (2010). A performance evaluation model by integrating fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methods. *Expert Systems with Applications*, *37*(12), 7745–7754.